

Leren kun je leren!

Onderzoek naar de meerwaarde van leren leren voor begaafde kinderen in het basisonderwijs.

Naam student: Liesbeth van Damme

Nummer student: 2165179

Opleiding: Master SEN Specialist Hoogbegaafdheid, Fontys OSO Hogescholen Tilburg

Begeleider: Ine van der Marck

Maand, Jaar: Juni, 2012

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	- 3 -
Inleiding	- 5 -
Hoofdstuk 1 Aanleiding en probleemstelling	- 8 -
1.1 Aanleiding.....	- 8 -
1.2 Onderzoeksvragen	- 9 -
1.3 Opzet onderzoek	- 10 -
Hoofdstuk 2 Theoretische onderbouwing.....	- 11 -
2.1 Wat wordt er onder begaafdheid verstaan?.....	- 11 -
2.2 Wat houdt het vak leren leren in en wat is er al over dit vakgebied bekend? -	- 12 -
2.3 Kun je leren leren wel als een vak beschouwen?	- 14 -
Hoofdstuk 3 Onderzoeksmethodologie	- 16 -
3.1 Onderzoeksgroep	- 17 -
3.2 Onderzoeksinstrumenten	- 17 -
3.3 Data verzamelen en analyseren.....	- 18 -
3.4 Voormeting	- 19 -
3.5 Interventies.....	- 19 -
3.6 Nameting	- 20 -
3.7 Tijdspad.....	- 21 -
Hoofdstuk 4 Data/analyse en resultaten	- 22 -
4.1 Weten de leerlingen in mijn plusklas wat leren leren is en doen ze er al iets mee?	- 22 -
4.2 Wat doen leerkrachten van de basisschool nu al aan leren leren?	- 24 -
4.3 Hoe denken leerlingen in het voortgezet onderwijs over leren leren?	- 26 -
4.4 Draagt het aanbieden van leren leren bij aan betere resultaten?	- 29 -
Hoofdstuk 5 Conclusies	- 32 -
5.1 Conclusies.....	- 32 -
5.2 Aanbevelingen.....	- 36 -
5.3 Vervolg	- 37 -
Hoofdstuk 6 Evaluatie	- 38 -
Literatuurlijst:	- 42 -

Samenvatting

Na drie jaar ervaring met begaafde kinderen, herkende ik een probleem bij deze kinderen op het gebied van leren. Tijdens mijn studie wilde ik hier graag meer over te weten komen en een onderzoek was de uitgelezen kans. Mijn onderzoeksvraag had ik dan ook al vrij snel bedacht. Na deze een aantal keer te hebben aangepast is het uiteindelijk deze vraag geworden:

Hoe kan ik, als specialist begaafdheid, nagaan of het aanbieden van leren leren een meerwaarde heeft voor de begaafde bovenbouw kinderen van mijn plusklas zodat deze leerlingen goed voorbereid het voortgezet onderwijs kunnen ingaan?

Ik begon mijn onderzoek met het lezen van veel literatuur. Op zoek gaan naar de juiste literatuur over leren leren is lastig. Leren leren is een term die (nog) niet veel wordt gebruikt. Door veel te lezen ben ik erachter gekomen dat leren leren uit meerdere termen kan bestaan. Voorbeelden hiervan zijn metacognitieve vaardigheden, studievoordigheden en leervoordigheden. In de literatuur die ik bestudeerd heb, is naar voren gekomen dat ook begaafde leerlingen problemen kunnen hebben met studievoordigheden. Deze leerlingen hoeven op de basisschool (bijna) nooit ergens voor te leren. Eenmaal op de middelbare school kan het misgaan omdat ze zich geen studievoordigheden eigen hebben gemaakt. Tevens zijn er verschillende methodes die aandacht geven aan studievoordigheden. Voorbeelden van studievoordigheden zijn het leren maken van samenvattingen, mindmappen, belangrijke woorden ontdekken maar ook plannen en organisatie van de studie. In mijn onderzoek spreek ik over leren leren.

Tijdens het praktijkgedeelte van mijn onderzoek ben ik eerst aan de slag gegaan met leerlingen van groep 7/8 in mijn plusklas binnen Stichting De Waarden. Hoe denken zij over het onderwerp leren leren. Vervolgens heb ik ook leerkrachten van de bovenbouw van de stichting gevraagd naar hun ervaringen op dit gebied. De resultaten waren zeer verschillend. Waar de leerlingen niet echt behoefte leken te hebben aan leren leren, daar vonden juist de leerkrachten dat er hier veel te weinig aandacht aan werd besteed. Naast het basisonderwijs heb ik ook onderzoek gedaan

op de middelbare school. Ook de leerlingen van de eerste klas op het Stedelijk Gymnasium en de coördinator van deze eersteklassers, reageerden verschillend.

Nadat ik de antwoorden op de verschillende vragenlijsten had geanalyseerd kon ik aan de slag met mijn interventies. Na het uitvoeren van de voormeting in mijn plusklas heb ik verschillende lessen aangeboden over leren leren. Bij de voormeting heb ik achterhaald hoe de kinderen in mijn plusklas een toets zouden maken zonder het gebruik van studievaardigheden. Tijdens de interventies zijn deze vaardigheden aan bod gekomen. Vervolgens heb ik wederom een toets afgenomen bij deze kinderen als nameting. Deze keer mochten de kinderen wel gebruik maken van onderdelen van leren leren die ze hebben geleerd tijdens de interventies. De resultaten waren beduidend beter dan bij de voormeting. En dat is waarvoor ik het heb gedaan. De kinderen maar ook ikzelf zijn gaan inzien dat het belangrijk is om aandacht te besteden aan leren leren tijdens het studeren. Het helpt je zaken beter te onthouden en het leerproces te versnellen.

Hoewel het onderzoek zeer kleinschalig is hoop ik toch met mijn ervaringen die ik heb opgedaan andere leerlingen, leerkrachten en ook ouders enthousiast te maken voor dit onderwerp.

Inleiding

Mijn naam is Liesbeth van Damme en het is nu zo'n drie jaar geleden dat mijn passie voor begaafde kinderen is ontstaan. Inmiddels heb ik mijn eigen bovenschoolse plusklas opgestart bij Stichting De Waarden. Ik ben leerkracht van drie groepen binnen deze plusklas en help Stichting De Waarden met het verder ontwikkelen van het excellentieproject. Dat ik de opleiding Master SEN specialist hoogbegaafdheid zou gaan volgen was een logische keuze. Al snel kwam ik erachter dat ik in mijn tweede jaar een onderzoek zou moeten uitvoeren. Ondanks dat ik veel verschillende interesses heb op het gebied van begaafdheid, wist ik al snel dat ik iets met het 'leren' van deze kinderen wilde gaan doen. Ik zag hier een probleem. Begaafde kinderen zijn over het algemeen succesvol op de basisschool maar eenmaal op de middelbare school weten ze vaak niet hoe ze moeten studeren en hoe ze het plannen ervan aan moeten pakken. Ze hebben zich geen studievaardigheden eigen gemaakt.

Nadat ik mijn onderzoeksvraag meerdere keren heb aangepast is het uiteindelijk de volgende geworden:

'Hoe kan ik, als specialist begaafdheid, nagaan of het aanbieden van leren leren een meerwaarde heeft voor de begaafde bovenbouw kinderen van mijn plusklas zodat deze leerlingen goed voorbereid het voortgezet onderwijs kunnen ingaan?'

Ik wil met behulp van mijn onderzoek dat het onderwerp 'leren leren' meer aandacht krijgt. Zowel binnen het basisonderwijs als binnen het middelbaar onderwijs. Ik verwacht dat leerkrachten en docenten enthousiast worden om aan de slag te gaan met het aanleren van studievaardigheden bij leerlingen. En met name meer aandacht gaan geven aan de begaafde leerlingen die zo gemakkelijk over het hoofd worden gezien. Het bereiken van betere resultaten van leerlingen door leren leren in te zetten tijdens de lessen, zou een fantastische opbrengst zijn van mijn onderzoek.

Door het gebruik van relevante literatuurbronnen, laat ik verschillende inzichten zien op het gebied van leren leren. Daarnaast zal deze literatuur worden gekoppeld aan mijn praktijkgedeelte en laten zien waar deze overeenkomsten hebben. Aan het

einde van mijn onderzoek zal ik ook aantonen dat niet alle literatuur over dit onderwerp die ik toegepast heb overeenkomt met de praktijk.

Leren leren heeft voor mij een andere betekenis gekregen tijdens mijn onderzoek. Begaafde kinderen hebben het nodig dat er aandacht wordt besteed aan dit onderwerp tijdens de lessen. Zelf weten de kinderen niet hoe ze het leren moeten aanpakken, dus zie ik hier een taak bij leerkrachten maar ook bij ouders om hen hulp te bieden waar ze dat nodig hebben.

Het onderzoek is grotendeels uitgevoerd in mijn eigen praktijk. De verschillende vragenlijsten zijn afgenomen bij de kinderen van groep 7/8 van mijn plusklas. Daarnaast heb ik meerdere interventies gedaan met deze kinderen waarbij ze hebben geleerd hoe ze goede samenvattingen en mindmaps kunnen maken. Daarnaast heb ik een les besteed aan het plannen van je huiswerk. Leren leren bestaat uit verschillende onderdelen. Het leren maken van samenvattingen, mindmappen, woordjes leren, belangrijke woorden uit een tekst halen, aantekeningen maken, een tekst begrijpen enz. Omdat het in mijn onderzoek niet mogelijk was om al deze onderdelen te behandelen, heb ik me beperkt tot het maken van samenvattingen en mindmaps en of dit een meerwaarde heeft wat betreft de resultaten van begaafde kinderen. Naast de kinderen uit mijn plusklas heb ik ook de hulp gevraagd van de leerkrachten van Stichting De Waarden. Omdat mijn onderzoek betrekking heeft op de bovenbouwleerlingen, heb ik mijn collega's van de bovenbouw gevraagd om vragen te beantwoorden op het gebied van leren leren. Mijn onderzoek gaat ook over een goede voorbereiding voor het voortgezet onderwijs. Ook hier moest ik informatie halen. Daarbij heb ik gekozen voor het Stedelijk Gymnasium in Breda. Deze doelgroep komt het meest overeen met de begaafde leerlingen in mijn klas. Ook de coördinator van de eerste klas van deze middelbare school heeft mij ontzettend geholpen door verschillende vragen die ik had te beantwoorden. Dankzij de hulp van al deze mensen heb ik een goed onderzoek kunnen neerzetten waarbij ik tot interessante conclusies ben gekomen. Daarom wil ik ook via deze weg iedereen bedanken die mij geholpen heeft bij mijn onderzoek. In het bijzonder: De kinderen van groep 7/8 in mijn plusklas, de leerkrachten van de bovenbouw van Stichting De Waarden, de leerlingen uit de eerste klas van het Stedelijk Gymnasium te Breda, de coördinator van klas 1 van het Stedelijk Gymnasium te Breda en natuurlijk mijn critical friends en begeleidster die

mij altijd wisten te stimuleren en te motiveren wanneer ik het even niet meer zag zitten. En ook naar mij konden luisteren wanneer dit nodig was. Bedankt!

Tot slot hoop ik de lezer enthousiast te maken voor het onderwerp 'leren leren'. Ik heb met heel veel plezier aan dit onderzoek gewerkt en verwacht in de toekomst nog veel met dit onderwerp te maken te krijgen. Mocht dit zo zijn, dan weet ik dat er in ieder geval genoeg aandacht aan wordt besteed. En dat is wat ik wil.

Hoofdstuk 1 Aanleiding en probleemstelling

"Toen ik nog op de basisschool zat, ging het leren vanzelf. Ik hoefde er (bijna) niets voor te doen en haalde altijd hoge cijfers. En nu ik eenmaal op de middelbare school zit, moet ik zoveel leren om ook maar iets voor elkaar te krijgen. Maar om eerlijk te zijn, weet ik niet hoe ik moet leren. Wat is leren eigenlijk?"

1.1 Aanleiding

Bovenstaande zou een uitspraak kunnen zijn van een begaafde leerling in het voortgezet onderwijs. Succesvol op de basisschool maar een stuk minder succesvol op de middelbare school. Eén van de oorzaken is het niet aangeleerd hebben van leerstrategieën en leervaardigheden, ook wel studievvaardigheden of 'leren leren'¹ genoemd. Dit heb ik in de praktijk mogen ervaren.

Als leerkracht van drie bovenschoolse plusklassen (BREINklas) binnen Stichting De Waarden in Zevenbergen, werk ik met begaafde kinderen in het basisonderwijs. Begaafde kinderen van de scholen binnen deze Stichting komen één dagdeel in de week bij elkaar in de BREINklas. Hiernaast geef ik advies aan leerkrachten en ouders over begaafdheid en ben ik betrokken bij het verder ontwikkelen van het excellentieproject van Stichting De Waarden.

Er wordt nog te vaak gedacht dat begaafde kinderen alles al kunnen. Dat zij studievvaardigheden al beheersen of zelfs niet nodig hebben. Met behulp van mijn onderzoek zou ik graag deze gedachten willen veranderen en daarnaast wil ik de leerkracht en de leerling hulp bieden bij het aanleren van deze studievvaardigheden oftewel dat ze hulp krijgen bij leren leren.

Het is ernstig te moeten constateren dat slimme, begaafde leerlingen hun talenten niet kunnen ontplooien omdat ze niet weten hoe ze moeten leren. Ze halen hierdoor geen goede resultaten voor bepaalde vakken en ook hun zelfvertrouwen lijkt hierdoor steeds verder te verdwijnen.

1) Onder leren leren wordt verstaan het aanbieden van studievvaardigheden, leervaardigheden en leerstrategieën. In mijn onderzoek gebruik ik de term 'leren leren'. In hoofdstuk 2 wordt dit verder besproken.

In het ergste geval kan het zelfs zo zijn dat begaafde en hoogbegaafde kinderen uitvallen op de middelbare school en een diploma halen onder hun niveau of helemaal geen diploma halen. Dit moet te voorkomen zijn en daarom hebben steeds meer begaafde kinderen behoefte aan het vak 'leren leren'. Het is zelfs belangrijk om hier al op de basisschool mee te beginnen. Maar wat houdt dit vak eigenlijk in? En hoe bied ik het aan? Om antwoord op deze vragen te krijgen en om mogelijk nog nieuwe vragen te kunnen beantwoorden ga ik onderzoek doen naar studievoordigheden voor (hoog)begaafde kinderen.

1.2 Onderzoeksvragen

Mijn onderzoeksvraag luidt:

Hoe kan ik, als specialist begaafdheid, nagaan of het aanbieden van leren leren een meerwaarde heeft voor de begaafde bovenbouw kinderen van mijn plusklas zodat deze leerlingen goed voorbereid het voortgezet onderwijs kunnen ingaan?

Om tot een antwoord op bovenstaande onderzoeksvraag te komen, maak ik gebruik van de volgende subvragen:

Theorie:

- *Wat wordt er onder begaafdheid verstaan?*
- *Wat houdt het vak 'leren leren' in?*
- *Wat is er al over het vakgebied bekend?*
- *Kun je 'leren leren' wel als een vak beschouwen?*

Praktijk:

- *Weten de leerlingen in mijn plusklas wat leren leren is en doen ze er al iets mee?*
- *Wat doen leerkrachten van de basisschool nu al aan leren leren?*
- *Hoe denken leerlingen in het voortgezet onderwijs over leren leren?*
- *Draagt het aanbieden van leren leren bij aan betere resultaten?*

1.3 Opzet onderzoek

Met behulp van een literatuurstudie en praktijkonderzoek wil ik antwoord krijgen op mijn onderzoeksvragen. Door middel van de literatuurstudie probeer ik een beeld te krijgen van het vakgebied leren leren. Wat houdt dit vak in? En welke manieren zijn er om leren leren aan te bieden? Daarnaast ga ik door middel van praktijkonderzoek achterhalen hoe het leren leren op dit moment gebruikt wordt in het onderwijs. Tevens ga ik onderzoeken of leren leren bijdraagt aan betere resultaten. Het praktijkonderzoek zal zowel in mijn eigen plusklas als op de middelbare school plaatsvinden. Het is belangrijk om inzicht te krijgen in wat de leerlingen op de basisschool en in de plusklas nu aangeboden krijgen op het gebied van 'leren leren'. Daarnaast is het, misschien nog wel belangrijker, om te weten wat deze leerlingen nodig hebben om goed voorbereid het voortgezet onderwijs in te gaan. Hiervoor ga ik een vragenlijst opstellen en afnemen met verschillende begaafde leerlingen op de basis- en middelbare school. Tevens ga ik een interview houden met de coördinator van klas 1 van het Stedelijk Gymnasium.

Patricia Termeer geeft in het handboek hoogbegaafdheid aan dat 'leren leren' het verwerven van kennis is. Door de manier waarop die kennis gepresenteerd wordt, is de leerling in staat om planning- en studievaardigheden aan te leren. Welke kennis er ook aan de leerling gepresenteerd wordt, de manier waarop dit gebeurt, is essentieel voor het leerproces en dus ook voor het uiteindelijke resultaat. Het is belangrijk voor een succesvolle ontplooiing van de leerling (Gerven, 2009).

Het doel van dit onderzoek is dat ik voor leren leren een methode kan vinden om het de begaafde kinderen van mijn plusklas aan te bieden met de verwachting dat het betere resultaten oplevert. Daarnaast wil ik achterhalen wat leerlingen nodig hebben op het gebied van deze vaardigheden om goed voorbereid het voortgezet onderwijs in te gaan. En op welke manier kan ik de kinderen in het basisonderwijs hier al bij helpen? Een mogelijk vervolg wat uit mijn onderzoek kan voortkomen is dat ik aan de hand van de resultaten van mijn onderzoek leerkrachten kan helpen bij het aanbieden van dit vakgebied in de reguliere klassen.

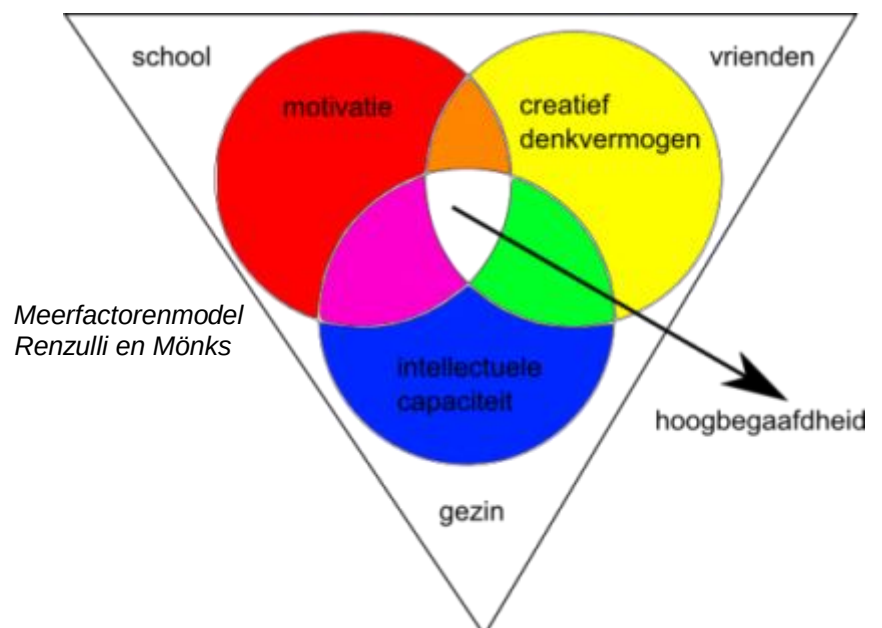
Als eindresultaat hoop ik een goed beeld te hebben van het vakgebied leren leren. Daarmee wil ik de kinderen in mijn plusklas een goede voorbereiding kunnen bieden voor de middelbare school.

Hoofdstuk 2 Theoretische onderbouwing

‘Om begaafde leerlingen zo goed mogelijk te begeleiden worden hoge eisen aan het onderwijs gesteld. Het onderwijs moet een intellectuele vorming bieden die breed, kritisch en veelzijdig denken stimuleert. Kennisverwerving is in het onderwijs essentieel. In het verwerven van parate kennis zijn het beheersen van vaardigheden, toepassen van kennis en het zien van samenhang voor een goede toepassing van groot belang. Naast het verwerven van kennis is persoonlijke ontplooiing een doel van het onderwijs. Ontplooiing kan worden opgevat als: je vleugels uitslaan, zelf ervaren, zelf aan het werk gaan met de onderwerpen die je boeien of waarin je je kunt uiten. Ontplooiing betekent ook uitdagingen durven aangaan in een respectvolle omgeving, je grenzen uitproberen, nieuwe gebieden verkennen, eigen kwaliteiten ontwikkelen en nieuwe kennis of vaardigheden leren beheersen’ (Mameren-Schoehuizen, Groensmit, & Jansen, 2010).

2.1 Wat wordt er onder begaafdheid verstaan?

Niet iedereen bedoelt hetzelfde met begaafdheid. Ook verschillende wetenschappers hebben een eigen idee van wat de beste definitie van het begrip is. Wel kunnen we zeggen dat iedereen het erover eens is dat de term ‘hoge intelligentie’ niet volstaat om begaafdheid mee te beschrijven (Mönks & Ypenburg, 2011). Om een beter inzicht te krijgen ga ik uit van het meerfactorenmodel van hoogbegaafdheid van Renzulli en Mönks.

Volgens Joe Renzulli moeten er, om van hoogbegaafdheid te kunnen spreken, in elk geval drie persoonlijkheidskenmerken aanwezig zijn. Deze kenmerken zijn:

- Intellectuele capaciteiten (IQ rond of boven de 130)
- Creatief denkvermogen (het vermogen om vindingrijke en originele oplossingen te bedenken)
- Motivatie (doorzettingsvermogen om een bepaalde taak of opdracht tot een goed einde te brengen)

Dit concept is door Franz Mönks en Irene Ypenburg uitgebreid tot het meerfactorenmodel. Er is namelijk meer nodig dan alleen deze kenmerken. Een goede wisselwerking met vooral het gezin, de school en vrienden (peers). Je moet zelf voldoende sociaal vaardig zijn, in staat zijn op een positieve manier met andere om te gaan, en de mensen in je omgeving moeten jou ruimte en kansen geven (Mönks & Ypenburg, Het meerfactorenmodel, 2011).

2.2 Wat houdt het vak leren leren in en wat is er al over dit vakgebied bekend?

Studievaardigheden, leervaardigheden en metacognitieve vaardigheden zijn verschillende termen voor 'leren leren'. In de literatuur is er al het één en ander bekend over deze vaardigheden:

Studievaardigheden zijn methoden die toegepast kunnen worden bij het leren. Leerlingen die over goede studievaardigheden beschikken, studeren vaak gemakkelijker. Voorbeelden van studievaardigheden zijn samenvatten, woordjes leren en mindmappen maar ook het plannen, organiseren en structureren van het schoolwerk. In de literatuur staat dat ook begaafde leerlingen net als andere leerlingen problemen kunnen hebben met studievaardigheden (Mameren-Schoehuizen, Groensmit, & Jansen, 2010). Zoals ook in het vorige hoofdstuk staat aangegeven hebben deze leerlingen op de basisschool (bijna) nooit ergens voor hoeven werken en de resultaten waren (meestal) altijd goed. Soms lukt het met een goed geheugen en snel begrip ook de eerste jaren van de middelbare school op dezelfde manier door te komen. Toch kan het zijn dat op een gegeven moment sommige vakken/leerkrachten (terecht) wel heel veel van de scholieren vragen. Dan kan ineens blijken dat zij niet weten hoe ze hun werk moeten plannen, een hoofdstuk

moeten leren, woordjes begrijpen en hoe ze moeten leren prioriteiten te stellen. Mameren-Schoehuizen, Groensmit & Jansen geven ook aan dat er problemen kunnen ontstaan met het zelfbeeld van deze leerlingen. Wanneer ze zich moeten gaan inspannen is dat een bedreiging voor hun opvatting over zichzelf als talentvolle leerling. Hun hele zelfbeeld wordt overhoop gehaald.

Studievaardigheden worden ook wel metacognitieve vaardigheden genoemd. 'Meta' betekent 'over' en 'cognitie' betekent 'betrekking hebbend op kennis'. Het zijn de vaardigheden die te maken hebben met het managen of reguleren van het denk- en leerproces. In de theorie van De Jong (De Jong, 1992) worden zeven metacognitieve vaardigheden onderscheiden:

Studiewerkzaamheden plannen

- (1) oriënteren: verkennen van het onderwerp, nadenken over een mogelijk leerdoel
- (2) plannen: kiezen van je leerdoel, plannen van leeractiviteiten

Reflecteren op het eigen leerproces

- (3) monitoren: registreren van je leervorderingen, vaststellen of stof beheerst wordt
- (4) toetsen: controleren van het resultaat, jezelf vragen stellen, conclusies trekken

Het eigen leerproces sturen

- (5) herstellen: beslissen of de planning moet worden aangepast, eventueel hulp vragen
- (6) evalueren: een waardeoordeel vormen over het leerresultaat
- (7) reflecteren: lering trekken uit het proces zoals het gelopen is

De theorie die De Jong gebruikt komt redelijk overeen met de theorie van Schraw & Graham. Zij zeggen dat metacognitie onder te verdelen is in twee soorten. De eerste is de metacognitieve kennis: wat weten studenten over het verwerven van kennis en kennis in het algemeen? De tweede is de metacognitieve controle: hoe gebruik je de kennis, hoe kun je dit reguleren en hoe kan dit helpen bij het denken over leren? Deze twee soorten zijn weer onder te verdelen in verschillende metacognitieve vaardigheden:

- 1) een basis van algemene strategieën zoals samenvatten, hoofd/bijzaken onderscheiden en manier van vragen stellen. Deze vaardigheden kunnen aangeleerd worden door directe instructie van de leerkracht of bijvoorbeeld door een voorbeeldrol van een ontwikkelingsgelijke die deze vaardigheden al bezit.

- 2) Deze vaardigheid focust zich op het algemene regulatieproces zoals planning, toezicht (reflecteren) en evaluatie. (Schraw & Graham, 1997)

Vooraf deze tweede soort van metacognitieve vaardigheden komt overeen met de theorie van De Jong. Hij splitst de planning, toezicht en evaluatie nog op in verschillende onderdelen. Met name de hoogbegaafde leerling is in staat deze tweede soort van metacognitieve vaardigheden zich op een gevorderd niveau aan te leren. Het is belangrijk om lesprogramma's voor begaafde leerlingen te ontwikkelen waarbij deze metacognitieve vaardigheden worden aangeleerd. Het helpt leerlingen bewust te worden van het plannen en toezicht hebben, het bewaken van hun leren. Op deze manier leren ze meer effectief. Het helpt hun kennis en kunde om te zetten in een hoger niveau van leren en betere zelfregulatie.

Naast studievvaardigheden en metacognitieve vaardigheden mogen we ook spreken van leervvaardigheden. Ook deze term staat synoniem voor leren leren. J. de Maaré (werkzaam als leerlingbegeleider op het Utrechts Stedelijk Gymnasium) is de bedenker van het leervvaardighedenspel. Met dit spel is het mogelijk om er in één lesuur achter te komen welke leervvaardigheden bij een leerling goed ontwikkeld zijn en welke versterkt zouden moeten worden voor een succesvolle afronding van school en studie Dit spel is ook te gebruiken voor begaafde kinderen in de hoogste groepen in het primair onderwijs (Maaré, 2010).

Eén van de onderdelen van leren leren is mindmappen. Bij het maken van een mindmap gebruik je beide hersenhelften. Hierdoor worden de hersenen meer in balans gebracht en kunnen zaken beter worden onthouden. Op die manier wordt het leerproces versneld (van den Brandhof, 2009).

2.3 Kun je leren leren wel als een vak beschouwen?

Door de verschillende theorieën te hebben bestudeerd, is duidelijk geworden dat er veel overeenkomsten zijn. Het is nu helder wat leren leren inhoudt. Ik kan ervan uitgaan dat ook de termen studievvaardigheden, leervvaardigheden en metacognitieve vaardigheden gebruikt mogen worden. Om verwarring te voorkomen, is het prettig om één benaming aan te houden. Daarom kies ik bij mijn onderzoek voor de term

‘leren leren’. Er zijn verschillende methodes die aandacht geven aan leren leren. Voorbeelden van deze methodes zijn:

- Breingeheimen
- Ik leer beter leren (verbetering van studievaardigheden)
- Leren op maat

Deze methodes zijn met name geschreven voor scholieren in het voortgezet onderwijs. Het is aan te raden dit vak tijdens een mentoruur of studieloopbaanbegeleiding aan te bieden. Leren leren aanbieden als een apart vakgebied is niet altijd nodig. De verschillende onderdelen van leren leren zoals samenvattingen maken, mindmappen, belangrijke woorden herkennen zijn vakoverstijgend en kunnen dus ook bij ieder ander vak worden gebruikt.

Omdat de methodes voornamelijk geschreven zijn voor kinderen op de middelbare school is het wel mogelijk om met een kleine aanpassing deze vaardigheden aan te bieden aan de bovenbouwleerlingen van het basisonderwijs. Met name groep 7 & 8 komen hiervoor in aanmerking. Hoe eerder kinderen met het aanleren van studievaardigheden in aanraking worden gebracht, hoe sneller ze deze vaardigheden kunnen toepassen bij het leren.

De visie van inclusief onderwijs gaat uit van goed onderwijs om samen met ouders, volwassenen en kinderen binnen een school te werken aan een optimale en excellente leerervaring op cognitief en sociaal gebied. Onderwijs bereidt voor op een volwassenheid waarin zowel plaats is voor persoonlijk presteren als voor zaken als respect, invoelend vermogen, tolerantie, eerlijkheid en verantwoordelijkheid (www.inclusiefonderwijs.nl). Vooral een optimale en excellente leerervaring komt terug in mijn onderzoek. Doordat leerlingen vaardigheden krijgen aangereikt om beter te kunnen leren en zelf verantwoordelijk te worden voor hun leerproces, sluit ik aan bij inclusief onderwijs. Kinderen kunnen op hun eigen niveau maar wel samen tot leren komen met behulp van leren leren. Tevens kunnen kinderen die al over enige studievaardigheden beschikken en weten hoe ze hiermee om moeten gaan, als voorbeeld dienen voor leerlingen die hier nog moeite mee hebben (Schraw & Graham, 1997). Op deze manier wordt inclusief onderwijs gewaarborgd.

Hoofdstuk 3 Onderzoeksmethodologie

Hoe kan ik, als specialist begaafdheid, nagaan of het aanbieden van leren leren een meerwaarde heeft voor de begaafde bovenbouwkinderen van mijn plusklas zodat deze leerlingen goed voorbereid het voortgezet onderwijs kunnen ingaan?

Door middel van mijn praktijkgerichte onderzoek probeer ik antwoord te vinden op deze vraag. Ik heb gekozen voor een actieonderzoek omdat ik me richt op het eigen handelen en de situatie waarin dat handelen plaats vindt. In dit geval gaat het om het handelen met een groep leerlingen op klassenniveau (Harinck, 2010). Omdat een actieonderzoek vaak omschreven wordt als cyclisch kan ik ervan uitgaan dat er door dit onderzoek nieuwe vragen ontstaan. Deze vragen kunnen weer aanleiding geven tot een volgend onderzoek. Ik ga met enkele begaafde leerlingen uit mijn plusklas aan de slag. Met behulp van een vragenlijst en een voor- en nameting hoop ik antwoord te vinden op mijn praktijkvragen. Daarnaast zal ik ook de hulp inroepen van leerlingen en de coördinator van klas 1 van het Stedelijk Gymnasium in het voortgezet onderwijs en leerkrachten van de bovenbouw in het basisonderwijs. Op deze manier probeer ik erachter te komen wat leerlingen in het voortgezet onderwijs en bovenbouwleerkrachten van het basisonderwijs op dat moment al doen op het gebied van leren leren.

Omdat ik te maken heb met kinderen uit mijn plusklas, leerlingen in het voortgezet onderwijs, leerkrachten van de bovenbouw van het basisonderwijs en de coördinator van klas 1 van het Stedelijk Gymnasium, wordt er vanuit verschillende invalshoeken naar dit onderzoek gekeken. Op deze manier kom ik tegemoet aan de triangulatie.

Met behulp van deze verschillende invalshoeken ga ik er vanuit antwoord te vinden op onderstaande praktijkvragen:

- *Weten de leerlingen in mijn plusklas wat leren leren is en doen ze er al iets mee?*
- *Wat doen leerkrachten van de basisschool nu al aan leren leren?*
- *Hoe denken leerlingen in het voortgezet onderwijs over leren leren?*
- *Draagt het aanbieden van leren leren bij aan betere resultaten?*

In hoofdstuk 2 is te lezen dat leren leren veel verschillende onderdelen heeft. Het gaat om het leren maken van samenvattingen, mindmappen, belangrijke woorden ontdekken maar ook om de planning en organisatie van het leren. Omdat dit heel breed is en te veel onderdelen zijn om te onderzoeken, richt ik mij alleen tot de onderdelen samenvattingen, mindmaps en planning. Welke meerwaarde dit heeft en hoe leerlingen en leerkrachten hier tegenaan kijken.

3.1 Onderzoeksgroep

- 15 kinderen uit groep 7-8 van mijn plusklas
- 50 leerlingen uit het voortgezet onderwijs (Stedelijk Gymnasium Breda)
- Coördinator klas 1 Stedelijk Gymnasium Breda
- 25 leerkrachten van de bovenbouw (groep 7-8) van Stichting De Waarden

Ik heb gekozen voor het Stedelijk Gymnasium Breda omdat deze doelgroep het meest overeenkomt met de begaafde leerling in mijn plusklas.

3.2 Onderzoeksinstrumenten

Tijdens het onderzoek maak ik gebruik van verschillende onderzoeksinstrumenten. De vragenlijst is een onderzoeksinstrument die bedoeld is om bij een brede groep personen nauwkeurige informatie te verzamelen (Harinck, 2010). Dit instrument komt het beste van pas als ik een groep leerlingen uit het voortgezet onderwijs wil bevragen, verschillende leerkrachten van de bovenbouw uit het basisonderwijs en de selecte groep begaafde leerlingen uit mijn eigen plusklas. Met behulp van de vragenlijst verzamel ik op een snelle manier veel gegevens van de ondervraagden die mij helpen bij mijn verdere onderzoek.

Hoe denken leerlingen in het voortgezet onderwijs over leren leren? Om goed antwoord op deze vraag te krijgen, heb ik de mening/kennis nodig van leerlingen uit het voortgezet onderwijs (vragenlijst) maar ook van de coördinator van het voortgezet onderwijs. Om dieper op dit onderwerp in te gaan, ga ik gebruik maken van het interview. Het interview heeft als doel het verzamelen van informatie over een bepaald onderwerp. De draad wordt beter vastgehouden dan bij een gesprek. Voor het interview wordt er gebruik gemaakt van het 'semi-gestructureerde interview. Het

onderwerp en een aantal hoofdvragen komen aan de orde maar als onderzoeker kan ik de volgorde in beperkte mate aanpassen wanneer dit beter in de loop van het gesprek past (Harinck, 2010).

Omdat het interview met de coördinator van klas 1 voornamelijk uit open vragen en uitgebreide antwoorden zal bestaan, is het niet handig om deze resultaten om te zetten in een grafiek. Nadat het interview is afgenomen bezit ik over veel kwalitatief materiaal over het onderwerp van mijn onderzoek. Het is mogelijk deze gegevens te structureren en te ordenen om ze vervolgens in een matrix te plaatsen.

Er zijn ook onderzoeksinstrumenten waarvoor ik niet heb gekozen zoals observatie en checklist. Beide methoden komen niet in aanmerking voor mijn onderzoek omdat het niet past binnen mijn deelvragen.

3.3 Data verzamelen en analyseren

Bij de vragenlijst wordt gebruik gemaakt van voornamelijk gesloten vragen. Zo is het mogelijk deze gegevens die worden verzameld handig om te zetten in een grafiek. Hierdoor wordt het resultaat van de gegevens overzichtelijk. De meeste vragen hebben een vierpuntsschaal omdat de ondervraagden op deze manier gedwongen worden een keuze te maken. Een kort overzicht van de vragenlijsten:

	Vragenlijst voor de leerlingen in mijn plusklas	Vragenlijst voor de bovenbouwleerkrachten van Stichting de Waarden	Vragenlijst voor de leerlingen in klas 1 van het Stedelijk Gymnasium
Aantal geënquêteerden	15	25	51
Aantal vragen	10 meerkeuzevragen 1 open vraag	10 meerkeuzevragen 1 open vraag	12 meerkeuzevragen
Anoniem	Ja	Ja	Ja
Voorbeeld van vragenlijst	Zie bijlage 1	Zie bijlage 2	Zie bijlage 3

Met behulp van de verschillende vragenlijsten die worden afgenomen, krijg ik meer informatie op het gebied van leren leren op dit moment in het basis- en voortgezet onderwijs. Aan de hand van deze resultaten zal ik mijn interventies invullen. Waarschijnlijk zullen de vragen die te maken hebben met samenvattingen, mindmaps en hoe ze denken over leren leren de belangrijkste informatie geven. Omdat het niet mogelijk is alle vragen te analyseren zal ik de vragen die van toepassing zijn op mijn voor- en nameting in hoofdstuk 4 verder uitwerken.

3.4 Voormeting

De voormeting van mijn onderzoek zal bestaan uit een toetsopdracht voor de leerlingen van groep 7 en 8 van mijn plusklas. De kinderen krijgen een tekst over een bepaald onderwerp. Het is de bedoeling dat ze binnen een half uur deze tekst leren. Daarbij mag **geen** gebruik worden gemaakt van het maken van aantekeningen, het maken van samenvattingen en mindmaps, woorden markeren enz. Na dit half uur wordt de tekst ingeleverd en krijgen ze 9 vragen over de tekst. Vervolgens zal worden berekend hoeveel procent van de vragen de leerlingen **goed** hebben beantwoord. De toets wordt anoniem afgenomen. Voor de tekst en toets zie bijlage 5. Voor de resultaten zie hoofdstuk 4.

3.5 Interventies

De verschillende lesactiviteiten zullen bestaan uit het aanbieden van verschillende studievoordigheden.

- Les 1) Wat is leren leren?
- Les 2) Wat is een samenvatting en hoe maak je een samenvatting?
- Les 3) Wat is een mindmap en hoe maak je een mindmap?
- Les 4) Hoe maak je een goede planning?

3.6 Nameting

De nameting van mijn onderzoek zal bestaan uit eenzelfde soort toetsopdracht voor de leerlingen van groep 7 en 8 van mijn plusklas. De kinderen krijgen weer een tekst over een bepaald onderwerp. Deze keer natuurlijk een ander onderwerp. Het is de bedoeling dat ze binnen een half uur deze tekst leren. Daarbij moet nu **wel** gebruik worden gemaakt van het maken van aantekeningen, het maken van samenvattingen en mindmaps, woorden markeren enz. Na dit half uur wordt de tekst ingeleverd en krijgen ze 9 vragen over de tekst. Vervolgens zal weer worden berekend hoeveel procent van de vragen deze keer de leerlingen **goed** hebben beantwoord. De toets wordt anoniem afgenomen. Voor de tekst en toets zie bijlage6. Voor de resultaten zie hoofdstuk 4.

3.7 Tijdspad

In onderstaande tabel staat een overzicht van de activiteiten tijdens het onderzoek.

Wanneer?	Wat?	Waar?
Week 4/5 2012	Vragenlijst (zie bijlage 1) 15 leerlingen plusklas	BREINKlas in Zevenbergen
	Vragenlijst (zie bijlage 2) 25 leerkrachten (groep 7-8) van Stichting De Waarden	n.v.t.
	Vragenlijst (zie bijlage 3) 50 leerlingen klas 1 Stedelijk Gymnasium	Stedelijk Gymnasium Breda
	Interview met coördinator klas 1 Stedelijk gymnasium	Stedelijk Gymnasium Breda
Week 5 2012	Resultaten van de vragenlijsten uitwerken in grafieken	n.v.t.
Week 6 2012	Voormeting: Toetsopdracht leerlingen plusklas (zie bijlage 5)	BREINKlas Zevenbergen
Week 7 2012	Les 1) wat is leren leren?	BREINKlas Zevenbergen
Week 9 2012	Les 2) samenvattingen maken	BREINKlas Zevenbergen
Week 10 2012	Les 3) mindmappen	BREINKlas Zevenbergen
Week 11 2012	Les 4) leren plannen	BREINKlas Zevenbergen
Week 12 2012	Nameting: Toetsopdracht leerlingen plusklas (zie bijlage 6)	BREINKlas Zevenbergen
Week 13 2012	Resultaten hoofdstuk 4	n.v.t.

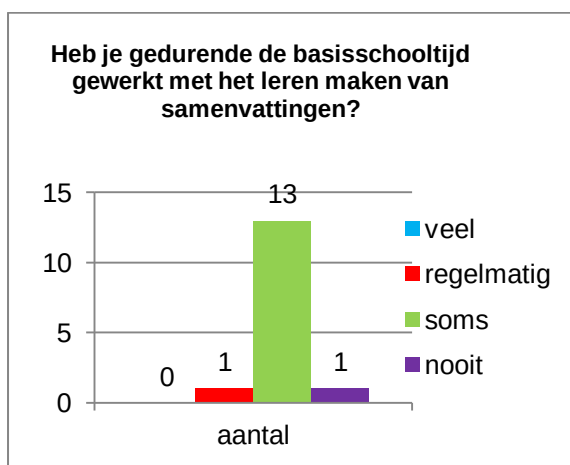
Hoofdstuk 4 Data/analyse en resultaten

‘De dingen die ik op de basisschool heb geleerd, hebben me niet geholpen op de middelbare school. Voor mij was de basisschool nutteloos’ (leerling klas 1 Stedelijk Gymnasium Breda 2012).

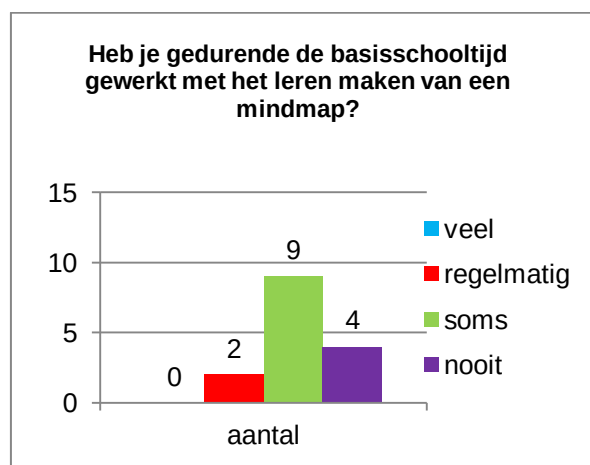
Als ik bovenstaande uitspraak lees in één van mijn vragenlijsten die ik voor mijn onderzoek heb gebruikt, kan ik alleen maar hopen dat mijn onderzoek iets oplevert waardoor leerlingen in het voortgezet onderwijs op een heel andere manier zouden kunnen terugkijken op hun basisschool tijd. Hoe mooi zou het zijn als leerlingen op de middelbare school hogere resultaten behalen met dank aan extra aandacht voor leren leren op hun basisschool?

4.1 Weten de leerlingen in mijn plusklas wat leren leren is en doen ze er al iets mee?

Om antwoord te vinden op deze vraag, ben ik eerst aan de slag gegaan met het laten invullen van een vragenlijst door 15 leerlingen in mijn plusklas. De leerlingen zitten op dit moment in groep 7 en 8 van de basisschool. Deze vragenlijst is terug te vinden in de bijlage 1 net als de resultaten op deze vragen (bijlage 7). Als ik kijk naar de resultaten van deze lijst zijn onderstaande grafieken relevant voor de uitslag van mijn onderzoek omdat deze vragen het meest betrekking hebben op mijn onderzoeksvraag.

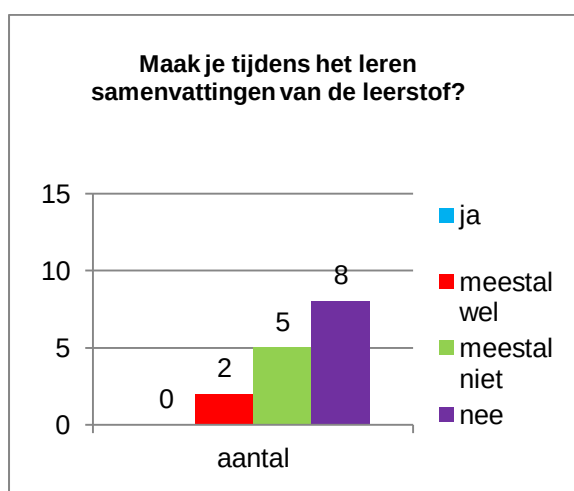

(Figuur 1: uitslag vragenlijst groep 7/8 plusklas)

(Figuur 2: uitslag vragenlijst groep 7/8 plusklas)

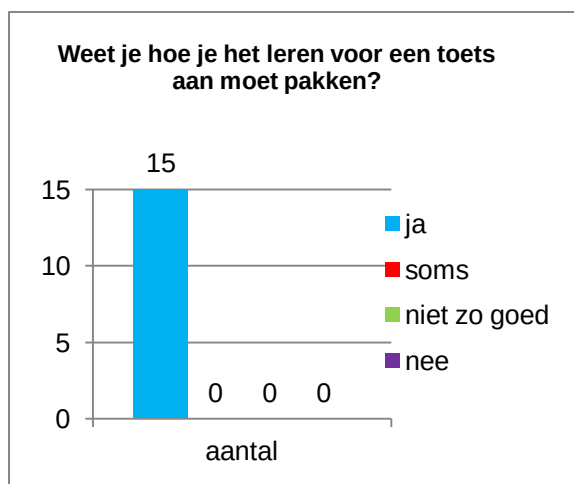
De grafieken in figuur 1 en 2 geven aan dat de kinderen van groep 7/8 in mijn plusklas over het algemeen 'soms' tot 'nooit' hebben geleerd hoe ze een samenvatting of mindmap moeten maken. De uitkomsten in de grafieken figuur 3 en 4 van diezelfde leerlingen zijn dan ook niet verrassend. De meeste kinderen geven aan 'meestal niet' tot het 'niet' maken van een samenvatting of een mindmap van de leerstof tijdens het leren.

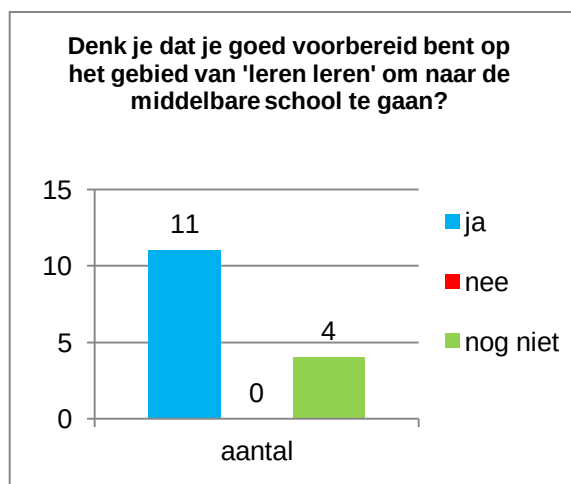
(Figuur 3: uitslag vragenlijst groep 7/8 plusklas)

(Figuur 4: uitslag vragenlijst groep 7/8 plusklas)

(Figuur 5: uitslag vragenlijst groep 7/8 plusklas)

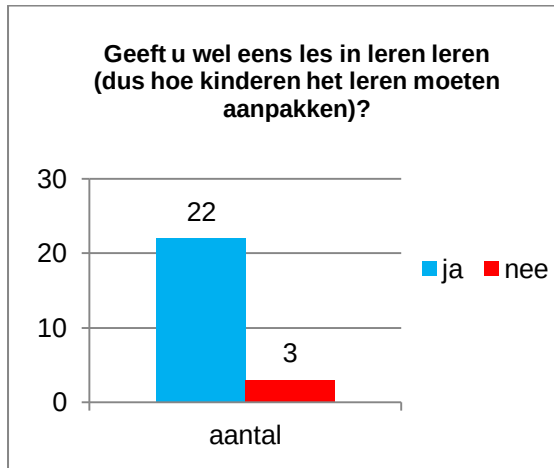

(Figuur 6: uitslag vragenlijst groep 7/8 plusklas)

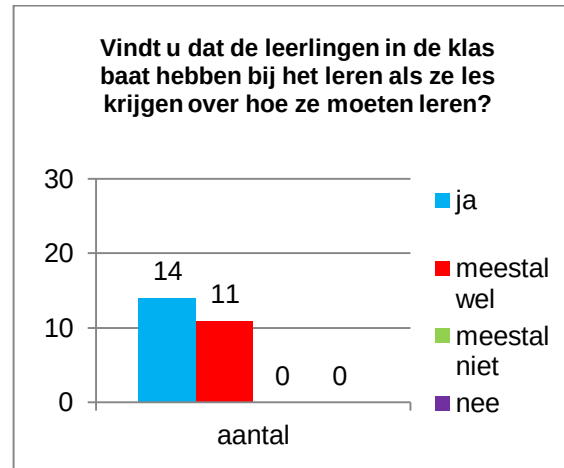
Kijkende naar figuur 5 en 6 is te zien dat de leerlingen in de plusklas denken te weten hoe ze een toets moeten aanpakken. Tevens zijn ze goed voorbereid op de middelbare school op het gebied van leren leren. Een klein deel van de groep (4 leerlingen) geven aan nog niet helemaal goed voorbereid te zijn.

4.2 Wat doen leerkrachten van de basisschool nu al aan leren leren?

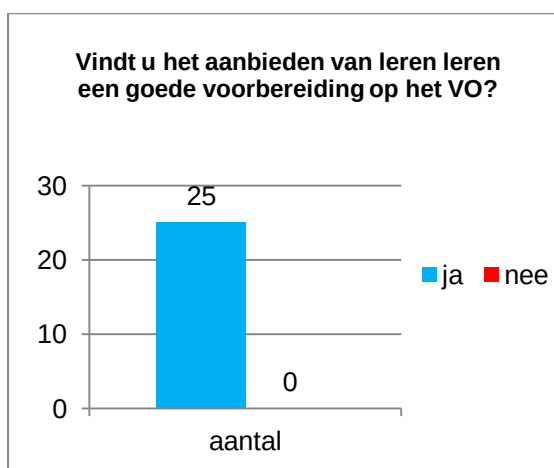
Met behulp van een vragenlijst die ingevuld is door 25 bovenbouwleerkrachten van Stichting De Waarden, ben ik meer te weten gekomen over hoe zij tegenover het aanbieden van leren leren staan.

(Figuur 7: uitslag vragenlijst leerkrachten bovenbouw)

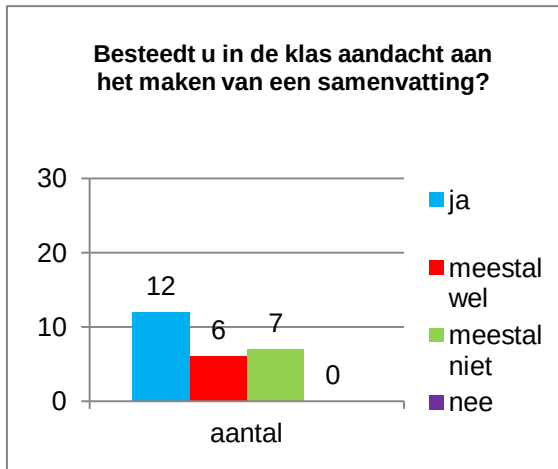
(Figuur 8: uitslag vragenlijst leerkrachten bovenbouw)

(Figuur 9: uitslag vragenlijst leerkrachten bovenbouw)

In figuur 7 geven 22 van de 25 leerkrachten aan dat ze wel eens les geven in leren leren. Het is goed te weten dat het leren leren leeft bij de leerkrachten. Als ik verder kijk naar figuur 8 en 9 wordt ook aangegeven dat de leerkrachten vinden dat leerlingen baat hebben bij het krijgen van les in leren leren. Tevens geven alle leerkrachten aan dat het een goede voorbereiding is op het voortgezet onderwijs. Toch denken leerlingen in het voortgezet onderwijs hier anders over. Als ik kijk naar figuur 13 zeggen 31 leerlingen uit het VO dat ze op de basisschool niet hebben geleerd te leren. En ook in figuur 15 en 16 kan ik lezen dat de meeste kinderen

'soms' tot 'nooit' hebben gewerkt aan samenvattingen en mindmaps. Leerkrachten denken dus iets aan te leren maar de leerlingen ervaren het anders.

(Figuur 10: uitslag vragenlijst leerkrachten bovenbouw)

(Figuur 11: uitslag vragenlijst leerkrachten bovenbouw)

Als figuur 10 en 11 met elkaar vergeleken worden, zit hier een verschil. De bovenbouwleerkrachten lijken meer aandacht te geven aan het maken van samenvattingen dan aan het maken van een mindmap. Toch is het voordeel van mindmappen t.o.v. een gewone samenvatting dat de mindmap gestructureerd is en tevens bestaat uit beelden, kleuren en patronen waardoor ook de rechterhersenhelft geactiveerd wordt. Hierdoor onthoud je dingen beter en kan het leerproces versneld worden (van den Brandhof, 2009).

In de vragenlijst voor de leerkrachten is ook een ruimte voor overige opmerkingen over het onderwerp leren leren op de basisschool. De opmerkingen die gegeven zijn door de leerkrachten, heb ik verwerkt met behulp van het schoenendoosmodel. Tevens heb ik deze opmerkingen geordend (figuur 12). Bijna alle opmerkingen hebben te maken met de meerwaarde van leren leren op de basisschool. Vijf leerkrachten geven aan dat leren leren belangrijk is en een meerwaarde heeft voor de leerlingen. Vier leerkrachten beweren dat leren leren als een vast onderdeel moet worden opgenomen in het lesprogramma. Vervolgens zijn er twee leerkrachten die iets gaan veranderen in hun praktijk wat betreft leren leren. En tot slot geeft één leerkracht aan dat ook de ouders betrokken moeten worden bij het belang van leren leren. Zodat in de thuissituatie hier ook aandacht aan kan worden gegeven. De overige leerkrachten hebben geen opmerkingen gegeven.

De resultaten van de overige vragen die de leerkrachten hebben beantwoord, zijn terug te vinden in bijlage 8.

Opmerkingen die leerkrachten hebben gegeven bij het invullen van de vragenlijst:

- Leren leren moet een vaste plaats krijgen in de dag/weekplanning. Vooral in de groepen 7 en 8.
- Ik pas het steeds meer toe in mijn lessen, maar ben mezelf ervan bewust dat het nog veel vaker zou mogen.
- Het is belangrijk dat ook ouders op de hoogte zijn van hoe kinderen moeten leren.
- Ik wil graag meer tijd besteden aan leren leren.
- De meeste leerlingen in mijn klas, stellen het leren uit tot het laatste moment. Dit zou ik willen veranderen.
- Alleen begaafde leerlingen in mijn klas werken met mindmappen. Het zou goed zijn als alle kinderen in de klas dit leren.
- Een structureel, eenduidig beleid op het gebied van leren leren zou absoluut een meerwaarde zijn.
- Het moet een vast onderdeel worden van het lesprogramma
- Ik vind leren leren belangrijker dan instructie geven. Van jezelf leer je meer dan van een ander.
- Het zou moeten worden opgenomen in het lesrooster.
- Leren leren is ontzettend belangrijk. Ik zou er graag meer tijd aan willen besteden met de kinderen.
- Ik geef aandacht aan leren leren tijdens de zaakvakken. Eigenlijk wil ik dat het wekelijks terugkomt.

Geordend:

Leren leren op de basisschool

- Vast onderdeel in les (4)
- Het is belangrijk/een meerwaarde (5)
- Veranderen/aanpassen (2)
- Ouders op de hoogte (1)

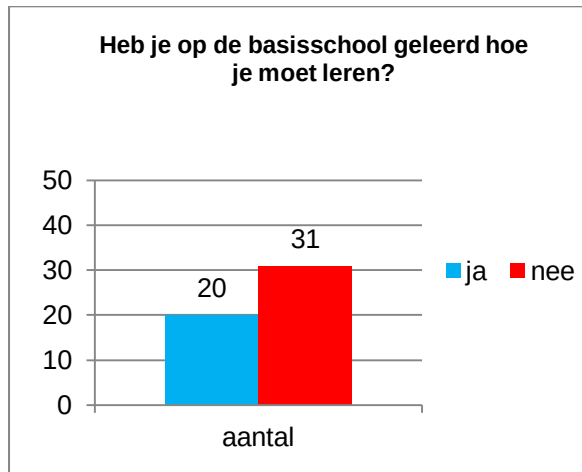
(Figuur 12: Schoenendoosmodel en geordende schoenendoos van overige opmerkingen)

4.3 Hoe denken leerlingen in het voortgezet onderwijs over leren leren?

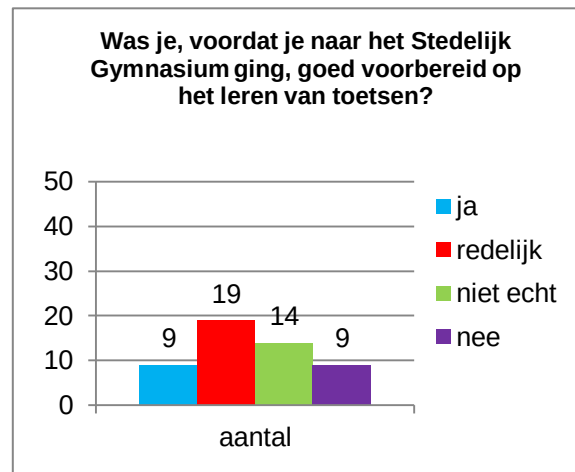
Om te weten hoe leerlingen op de basisschool geholpen kunnen worden op het gebied van leren leren, is het belangrijk te weten wat kinderen in het voortgezet onderwijs vinden van leren leren. Door middel van een vragenlijst hebben 51 leerlingen in de eerste klas van het Stedelijk Gymnasium hun mening gegeven over leren leren. Voor deze resultaten zie bijlage 9.

In onderstaande grafiek (figuur 14) zijn de meningen erg verdeeld. Op de vraag of ze goed voorbereid waren op het leren van toetsen voordat ze naar de middelbare

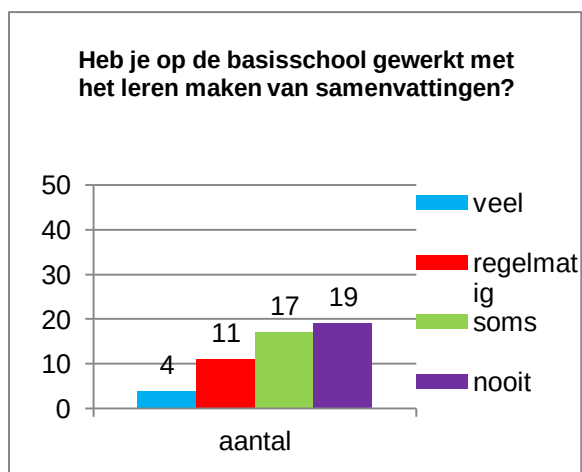
school gingen, zegt het merendeel aan te geven dat dit redelijk was. Het aantal leerlingen die zeggen dat ze wel goed voorbereid waren is gelijk aan het aantal die aangeven dat ze juist niet goed voorbereid waren.

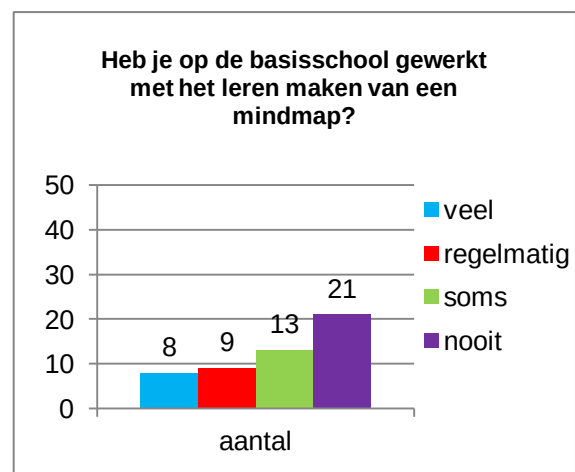
(Figuur 13: uitslag vragenlijst Iln. 1e klas Gymnasium)

(Figuur 14: uitslag vragenlijst Iln. 1e klas Gymnasium)

(Figuur 15: uitslag vragenlijst Iln. 1e klas Gymnasium)

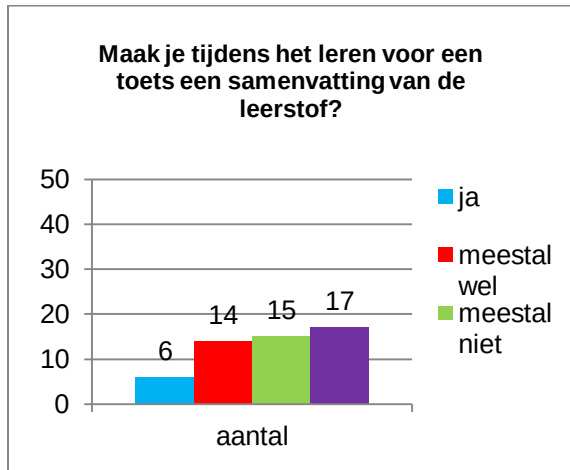

(Figuur 16: uitslag vragenlijst Iln. 1e klas Gymnasium)

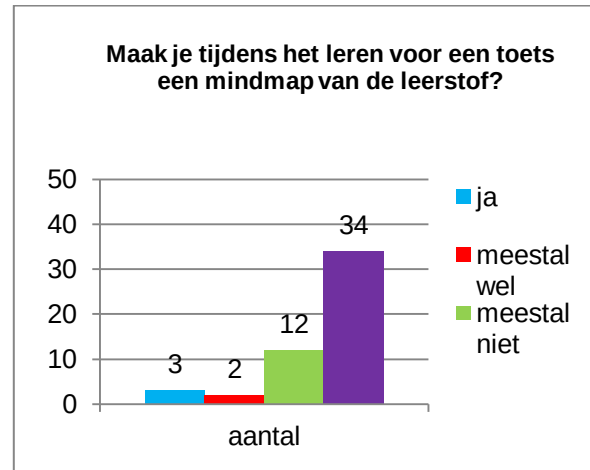
Bij de vraag of de leerlingen op de basisschool hebben gewerkt met het leren maken van samenvattingen of mindmaps zijn de antwoorden redelijk verschillend. Wat opvalt is dat ook een grote groep leerlingen absoluut geen ervaring hiermee heeft. Als ik kijk naar de verschillen tussen werken met een samenvatting of werken met een mindmap hebben toch meer kinderen ervaring met een mindmap (figuur 15 en 16)

Vervolgens wordt de vraag gesteld of ze tijdens het leren op dit moment een samenvatting of mindmap maken. Het is opmerkelijk dat er meer kinderen zijn die op

de basisschool hebben gewerkt met mindmaps dan met samenvattingen (figuur 15 en 16) maar op de vraag of ze er op dit moment mee werken tijdens het leren, antwoord het merendeel dat ze meer met samenvattingen werken dan met een mindmap (zie figuur 17 en 18).

(Figuur 17: uitslag vragenlijst IIn. 1e klas Gymnasium)

(Figuur 18: uitslag vragenlijst IIn. 1e klas Gymnasium)

Resultaten van het interview met de coördinator van klas 1 van het Stedelijk
Gymnasium in Breda:

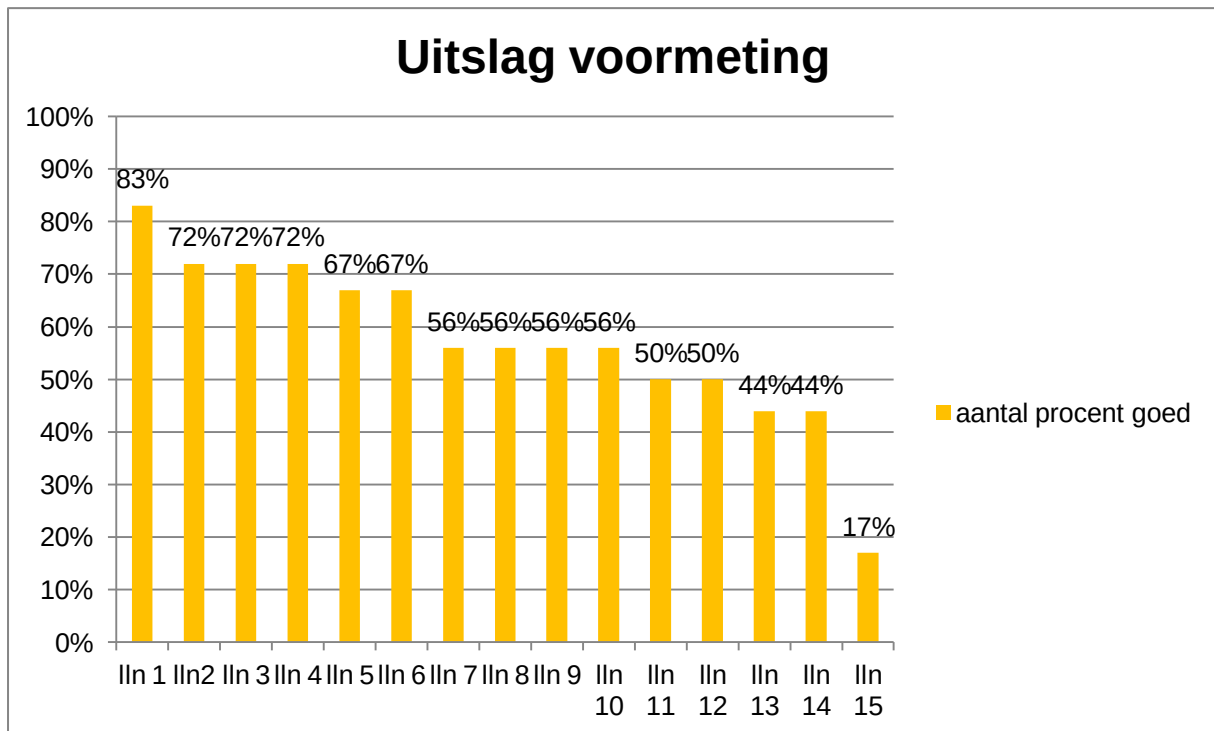
Vraag:	Antwoord:
Weten de leerlingen in klas 1 hoe ze het leren moeten aanpakken?	Het grootste deel van de leerlingen in klas 1 (maar ook klas 2) heeft hier echt problemen mee. Ze weten gewoon niet hoe ze het leren moeten aanpakken, wat ze moeten doen. Ook lijkt de motivatie totaal weg. We krijgen hier kinderen uit groep 8 op open dagen waarin echt 90% aangeeft dat ze leren leuk vinden en zin hebben in de middelbare school. Eenmaal hier lijkt het wel of de motivatie helemaal wegvalt. Ik zou hier zo graag verandering in willen brengen. Maar door alle drukte weet ik even niet hoe.
Wat doen jullie op dit moment aan leren leren?	We hebben de methode 'Breingeheimen'. Het is de bedoeling dat er tijdens de mentoruren aandacht aan wordt besteed. Maar je weet hoe dat gaat, deze uren worden vaak gebruikt voor andere zaken. Eigenlijk zou er nog een extra uur per week uitgetrokken moeten worden voor leren leren. Helaas is hier geen budget voor.
Hoe zou het nog verbeterd kunnen worden?	- Een cursus mindmap voor de mentoren - Meer informatie over leren leren aan de docenten - Zelf meer aandacht aan besteden, bijvoorbeeld al tijdens het kamp aan het begin van het schooljaar
Heeft u het idee dat de leerlingen die hier komen, goed zijn voorbereid op het vo?	Ik denk dat de leerlingen die hier komen nog veel beter voorbereid kunnen worden. Op de middelbare school maar zeker ook al op de basisschool. Hoe meer aandacht er wordt besteed aan hoe kinderen moeten leren, hoe meer baat ze daarbij hebben op de middelbare school. Qua motivatie weet ik niet zo 1,2,3 antwoord hoe we dat kunnen verbeteren.

(Figuur 19: resultaten interview coördinator klas 1 Stedelijk Gymnasium)

4.4 Draagt het aanbieden van leren leren bij aan betere resultaten?

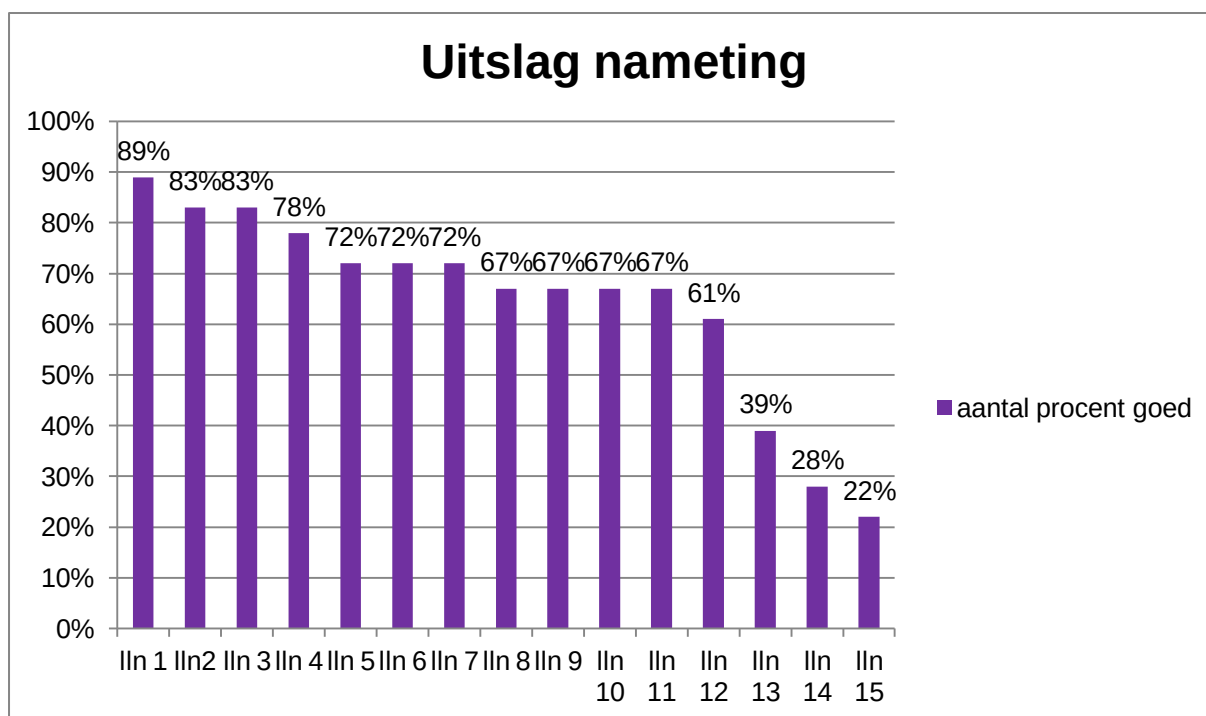
Om een antwoord te krijgen op deze vraag ben ik aan de slag gegaan met de kinderen in mijn plusklas. Zoals in hoofdstuk 3 beschreven staat, heb ik een voormeting gemaakt met behulp van een toets. De leerlingen hebben een tekst gekregen die ze moesten leren zonder dat ze daarbij aantekeningen, samenvattingen of een mindmap mochten maken. Hier kregen ze een half uur de tijd voor. Vervolgens moesten ze 9 vragen beantwoorden over de tekst. Het percentage goede antwoorden is weergegeven in figuur 20. Ongeveer de helft van de leerlingen heeft rond de 50% goede antwoorden. Vier leerlingen hebben boven de 70% procent

goed geantwoord en één leerling heeft beduidend laag gescoord en blijkt maar 17% van de vragen goed beantwoord te hebben.

(Figuur 20: Uitslag voormeting leerlingen groep 7/8 plusklas)

Tussen de voor- en nameting hebben er verschillende interventies plaatsgevonden met de 15 leerlingen in de plusklas. Alle interventies hadden te maken met leren leren. Hoe maak je een samenvatting? Hoe maak je een mindmap? Hoe moet je plannen? Op deze vragen zijn tijdens de interventies antwoorden gevonden. De kinderen zijn aan de slag gegaan met deze onderdelen van leren leren.

(Figuur 21: Uitslag nameting leerlingen groep 7/8 plusklas)

De nameting bestond eveneens uit een toets die gemaakt moest worden door de kinderen. Eenzelfde soort tekst als bij de voormeting is gebruikt, uiteraard over een geheel ander onderwerp. Dit keer mochten de leerlingen wel samenvattingen maken, mindmaps, aantekeningen, woorden markeren enz. Ook hiervoor kregen ze exact een half uur. Vervolgens werden er weer 9 vragen gesteld over de tekst. De resultaten van deze toets zijn te vinden in figuur 21.

In deze grafiek is te zien dat maar liefst 12 leerlingen hoger dan 60% goede antwoorden hebben gegeven. Bij de eerste toets waren dit nog maar 6 leerlingen.

Door bovenstaande gegevens geanalyseerd te hebben, kan ik deze samenvoegen en voorzichtige conclusies trekken. In hoofdstuk 5 zal ik hier verder op ingaan en tevens aanbevelingen doen.

Hoofdstuk 5 Conclusies

'Geef een man vis en hij zal zich één keer voeden.

Leer hem vissen en hij zal zich voeden zijn leven lang

Leer hem leren en hij hoeft niet altijd vis te eten' (van den Brandhof, 2009).

5.1 Conclusies

Tijdens het theoretische gedeelte van mijn onderzoek, ben ik te weten gekomen dat leren leren bestaat uit het aanleren van studievoordigheden, leervoordigheden en metacognitieve voordigheden. Wanneer deze voordigheden worden aangeleerd, leren leerlingen meer effectief. Het helpt hun kennis en kunde om te zetten in een hoger niveau van leren en betere zelfregulatie (De Jong 1992). Onderdelen van leren leren zijn het maken samenvattingen, mindmappen, belangrijke woorden herkennen en leren aantekeningen te maken. In mijn onderzoek ben ik uitgegaan van de onderdelen samenvatten en mindmappen.

De verschillende vragenlijsten die ik heb afgenomen in mijn praktijkonderzoek hebben mij nieuwe inzichten gegeven op het gebied van leren leren voor begaafde leerlingen. Het merendeel van de kinderen in mijn plusklas hebben aangegeven dat ze 'soms' tot 'nooit' hebben gewerkt met het leren maken van samenvattingen en mindmaps gedurende hun basisschooltijd (zie figuur 1 en 2). Dan is het ook niet verrassend dat deze leerlingen tijdens het leren geen gebruik maken van het maken van een samenvatting of mindmap (zie figuur 3 en 4). Kijkende naar de leerkrachten van de bovenbouw van Stichting de Waarden op dit gebied, zie ik in figuur 10 en 11 dat ongeveer de helft van de leerkrachten wel aandacht besteedt aan het maken van samenvattingen en maar een enkeling aandacht besteedt aan het maken van een mindmap. Toch geven 22 van de 25 leerkrachten aan dat ze wel degelijk lesgeven in leren leren. Tevens vinden alle leerkrachten dat leerlingen baat hebben bij het leren als ze les krijgen over leren leren en daarnaast vinden ze het allen een goede voorbereiding op het voortgezet onderwijs (zie figuur 7,8 en 9). Dit komt overeen met de theorie van De Jong die aangeeft dat wanneer leerlingen studievoordigheden krijgen aangereikt, ze meer effectief leren (De Jong, 1992). Ik zou kunnen vaststellen

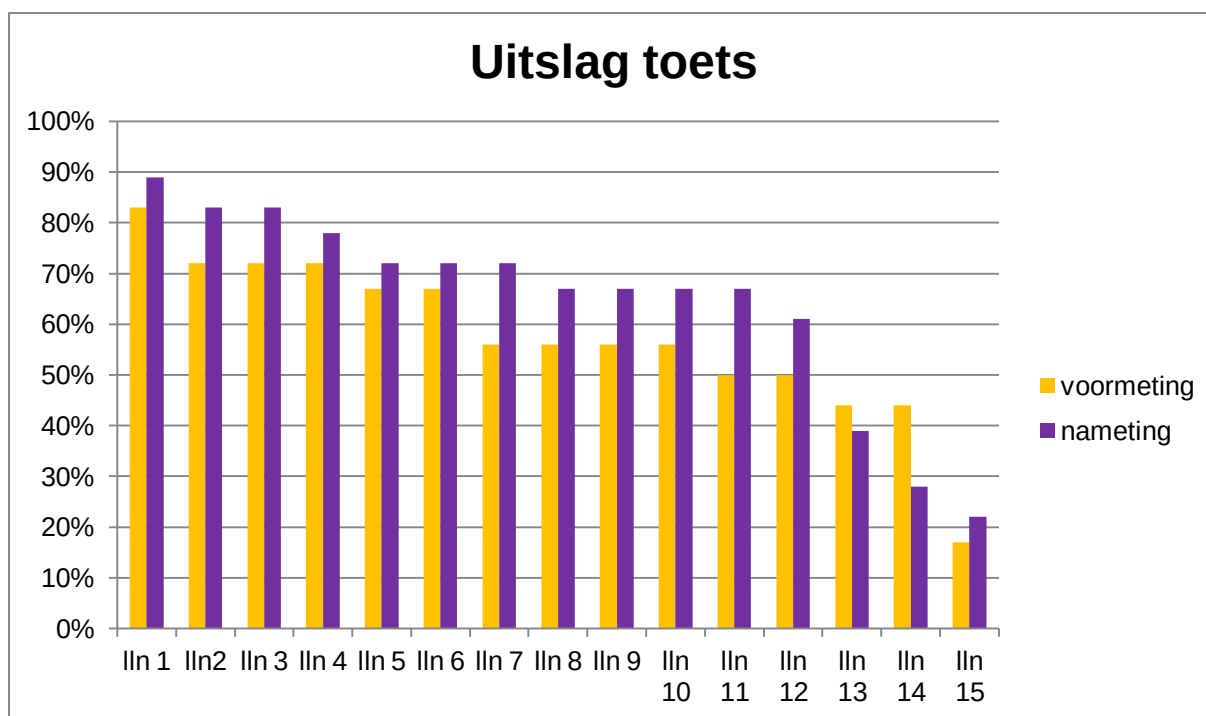
dat de leerkrachten op andere manieren het leren leren aanbieden dan het leren werken met samenvattingen en mindmaps.

De helft van de leerkrachten die de vragenlijsten hebben ingevuld, hebben een opmerking geplaatst (figuur 12). Als ik deze opmerkingen bekijk, kan ik concluderen dat de leerkrachten het aanbieden van leren leren echt belangrijk vinden. Vier van de 12 leerkrachten geven aan dat het een vast onderdeel in het lesprogramma moet worden. Daarnaast geven nog eens 5 leerkrachten aan dat het aanbieden van leren leren een meerwaarde is voor de leerlingen. Dit staat gelijk aan wat Schoehuizen, Groensmit en Jansen (2010) aangeven in hoofdstuk twee waarbij het beschikken over goede studievaardigheden (kunnen leren leren), het studeren veel gemakkelijker zal gaan.

Bij de leerlingen in de eerste klas van het Stedelijk Gymnasium blijkt het leren leren ook (nog) niet echt te leven. Hoewel meer dan de helft van de leerlingen die een vragenlijst hebben ingevuld, aangeeft op de basisschool niet te hebben geleerd hoe ze moeten leren, vindt meer dan de helft wel dat ze goed voorbereid waren op het leren van toetsen in het voortgezet onderwijs (zie figuur 13 en 14). Kan ik hieruit opmaken dat de leerlingen in de eerste klas van het VO nog niet echt goed weten wat een goede voorbereiding inhoudt? Of hebben ze leren leren niet nodig? Of weten ze niet wat het begrip leren leren inhoudt? De meeste leerlingen hebben op de basisschool niet gewerkt met het leren maken van samenvattingen en mindmaps (figuur 15 en 16). Ook tijdens het leren op dit moment, wordt er weinig gebruik gemaakt van deze onderdelen van leren leren (figuur 17 en 18). Naar aanleiding van de antwoorden die de leerlingen in de eerste klas hebben gegeven, kan ik zeggen dat zij het aanbieden van leren leren niet echt nodig vinden. Toch, na mijn gesprek met de coördinator van klas 1 van het Stedelijk Gymnasium, kom ik tot andere inzichten. In figuur 19 in hoofdstuk 4 staat het interview met de coördinator uitgeschreven. Hierin wordt kort weergegeven hoe zij over leren leren denkt bij haar op school. De opmerkingen die mij het meest opvallen zijn:

- *Het grootste deel van de leerlingen in klas 1 (maar ook klas 2) heeft echt problemen met leren. Ze weten niet hoe ze het moeten aanpakken, wat ze moeten doen.*
- *Ook de motivatie lijkt totaal weg. Ik zou hier zo graag verandering in willen brengen.*
- *We hebben een methode voor leren leren alleen wordt het mentoruur, waarin aandacht zou moeten worden gegeven aan deze methode, vaak voor andere zaken gebruikt.*
- *Ik denk dat de leerlingen die hier komen nog veel beter voorbereid kunnen worden. Op de middelbare school maar zeker ook al op de basisschool. Hoe meer aandacht er wordt besteed aan hoe kinderen moeten leren, hoe meer baat ze daarbij hebben op de middelbare school.*

Uit bovenstaande opmerkingen kan ik concluderen dat het leren leren nog geen vaste plek heeft gekregen binnen het voortgezet onderwijs. Dit komt overeen met wat de leerkrachten van de bovenbouw van Stichting De Waarden aangeven. Zij zouden ook graag zien dat het leren leren een vast onderdeel wordt van het lesprogramma. Tevens geeft de coördinator van het Stedelijk Gymnasium aan dat het grootste deel van de leerlingen in klas 1 (maar ook klas 2) echt problemen heeft met leren. Dit baart mij zorgen omdat meer dan de helft van de leerlingen in het VO wel aangeeft dat ze goed voorbereid zijn op het gebied van leren. Er zit een groot verschil tussen de mening van de leerlingen (zowel de leerlingen in mijn plusklas als de leerlingen in het voortgezet onderwijs) en de mening van de leerkrachten/coördinator. De leerlingen lijken geen behoefte te hebben aan het gebruik van onderdelen van leren leren. Kijkend naar de theorie hoeft deze dus niet te kloppen. Hierin wordt gezegd dat het leren leren het studeren wel gemakkelijker maakt en dat ook leerlingen op de middelbare school problemen kunnen krijgen met het niet aangeleerd hebben van studievvaardigheden (Schoehuizen, Groensmit & Jansen, 2010). De leerkrachten van de basisschool en de coördinator van het Stedelijk Gym daarentegen vinden juist dat er wel iets gedaan moet worden op het gebied van leren leren. Zij zijn het wel eens met de theorie van Schoehuizen, Groensmit en Jansen. Met behulp van mijn voor- en nameting kan ik beide partijen laten inzien wat het effect is van het gebruik maken van onderdelen van leren leren.

(Figuur 22: voor- en nameting praktijkonderzoek)

'Hoe kan ik, als specialist begaafdheid, nagaan of het aanbieden van leren leren een meerwaarde heeft voor de begaafde bovenbouw kinderen van mijn plusklas zodat deze leerlingen goed voorbereid het voortgezet onderwijs kunnen ingaan?'

Als ik kijk naar mijn centrale onderzoeksvraag kan ik antwoord vinden in mijn voor- en nameting (zie figuur 22). Tijdens de voormeting hebben kinderen uit groep 7/8 van mijn plusklas een tekst geleerd zonder gebruik te maken van onderdelen van leren leren. Na het leren van deze tekst hebben de leerlingen een toets gemaakt over deze tekst. Het percentage goede antwoorden is terug te vinden in hoofdstuk 4 en in figuur 22. Bij de nameting, die bestond uit eenzelfde soort tekst moesten de kinderen wel gebruik maken van de onderdelen van leren leren. De meesten hadden gekozen voor het maken van een mindmap. Vervolgens kregen ze wederom een toets over deze tekst. Het percentage goed beantwoorde vragen is tevens terug te vinden in figuur 22. Na deze uitslagen geanalyseerd te hebben, mag ik toch wel voorzichtig concluderen dat leren leren een meerwaarde heeft en heb ik een antwoord op mijn onderzoeksvraag. Op twee leerlingen na heeft iedere leerling hoger gescoord op de tweede toets dan bij de eerste. Dit is tijdens mijn praktijkonderzoek gebleken maar ook in de theorie staat dat bij gebruik van een mindmap tijdens het leren, beide

hersenhelften worden gebruikt, waardoor je hersenen meer in balans komen en zaken beter kunt onthouden (van den Brandhof, 2009).

5.2 Aanbevelingen

Basisonderwijs:

Een eerste advies dat ik de leerkrachten van Stichting De Waarden zou willen geven is om het onderwerp 'leren leren' terug te laten komen tijdens een teamvergadering. Op deze manier kan worden achterhaald hoe de rest van het team over dit onderwerp denkt en welke middelen ingezet kunnen worden om het leren leren een plaats te geven binnen het lesprogramma. Hierbij kom ik meteen bij mijn tweede advies; leren leren zou een vast onderdeel moeten worden binnen het lesprogramma vanaf groep 7 van de basisschool. Hoe dit leren leren ingericht zou kunnen worden is per school verschillend. Een advies is om verschillende methoden en materiaal op dit gebied te bekijken en uit te proberen. Op deze manier kan gekeken worden wat het beste past bij desbetreffende school.

Voortgezet onderwijs:

Een advies naar het voortgezet onderwijs is dat ook hier meer aandacht moet worden besteed aan leren leren. Eén uur studieles per week is te weinig vooral ook omdat de meeste tijd in dat uur opgaat aan andere belangrijke zaken. Twee uur per week studieles lijkt beter. Op deze manier kan een uur besteed worden aan zaken die te maken hebben met school of individuele leerlingen. Het andere uur kan

gebruikt worden voor leren leren. Een tweede advies is om tijdens het leren leren te differentiëren. Omdat er bij de vragenlijsten onder de kinderen in de eerste klas veel verschillende resultaten waren, wil dit zeggen dat niet alle kinderen op hetzelfde niveau zitten. Ook niet wat betreft leren leren en is het belangrijk om hier rekening mee te houden.

5.3 Vervolg

Omdat mijn onderzoek maar zeer kleinschalig is, zou een vervolgonderzoek een logisch vervolg zijn. Na mijn onderzoek zou een groot onderzoek kunnen plaatsvinden bij leerlingen in het basisonderwijs en het middelbaar onderwijs. Door leerlingen te volgen vanaf groep 7 waarbij leren leren wordt aangeboden tot de tweede klas van de middelbare school, kan worden bewezen welk effect het aanbieden van leren leren nu precies heeft en welke onderdelen van leren leren het hoogste resultaat bieden.

Omdat het belangrijk is om aandacht te geven aan leren leren op de basisschool, zou een ander vervolgonderzoek kunnen zijn op welke manieren dit leren leren aangeboden zou kunnen worden. Zowel op de basisschool als op de middelbare school. Omdat het op dit moment nog niet echt leeft bij leerkrachten en leerlingen maar er wel behoefte aan is bij de leerkrachten dat er iets mee wordt gedaan, zou dit vervolgonderzoek kunnen helpen bij het integreren van leren leren binnen het onderwijsprogramma.

Daarnaast lijkt het mij interessant om na te gaan waarom de motivatie van de leerlingen op het VO zo ontzettend achteruit gaat. De coördinator van het Stedelijk Gymnasium heeft aangegeven dat de meeste leerlingen in groep 8 graag naar school gaan en het leuk vinden om te leren. Eenmaal op het Stedelijk Gymnasium lijkt het wel of de motivatie helemaal wegvalt. Hoe zit dat met de motivatie op andere middelbare scholen? En waar komt die neerwaartse spiraal vandaan? Misschien heeft het te maken met de puberteit waarin de kinderen komen/zitten.

Na dit onderzoek zijn er dus tal van onderwerpen om verder te onderzoeken. Wellicht iets voor de toekomst. In hoofdstuk 6 zal ik verder ingaan op mijn rol in de toekomst naar aanleiding van mijn onderzoek over leren leren.

Hoofdstuk 6 **Evaluatie**

'Leren kun je leren!'

Twee jaar geleden toen ik begon met deze opleiding wist ik dat ik, om mijn Master titel te behalen, een onderzoek zou moeten doen. Maar waarover? Er zijn zoveel dingen die ik zou willen onderzoeken. Voordat ik aan deze opleiding begon, had ik al een jaar ervaring in het werken met begaafde kinderen. Maar nu mocht ik dan eindelijk mijn eigen bovenschoolse plusklas opzetten en daarnaast begon ik aan deze opleiding. Dus..... ik wilde nog zoveel weten, ik had op alle gebieden die met begaafdheid te maken hebben wel iets willen onderzoeken. Toch moest het één ding worden, iets kleins. Binnen mijn plusklas liep alles redelijk op rolletjes, en nog steeds. Natuurlijk zijn er altijd punten waaraan gewerkt kan worden maar er was één onderdeel waar ik echt mee zat. Mijn ervaringen met begaafde leerlingen en de manier waarop ze leren. Ik had mijn onderwerp gevonden.

Leren leren was, voordat ik ging werken met begaafde kinderen, een nieuw begrip. Wat werd daar eigenlijk mee bedoeld? Zijn er dan begaafde kinderen die niet goed weten hoe ze het leren moeten aanpakken? Maar ze zijn toch zo slim? Kun je eigenlijk wel leren om te leren, zit dat niet gewoon in je? Deze vragen hebben werkelijk door mijn hoofd gespeeld totdat ik erachter kwam dat je kunt leren hoe je moet leren. Na mijn onderzoek heb ik veel kennis opgedaan over dit onderwerp en ben ik een absolute voorstander geworden van aandacht voor leren leren. Ik heb nu ook het effect mogen ervaren en ik zie nu ook in dat sommige leerlingen echt problemen hebben op dit gebied.

Het begin van mijn onderzoek bestond uit het vinden van goede literatuur over het onderwerp leren leren. Als ik kijk naar de cyclus van Kolb, ben ik een echte doener. Bedenken en beslissen welke literatuur ik zou opnemen in mijn meesterstuk vond ik dan ook erg lastig. Maar het moest wel gebeuren waardoor ik ook geleerd heb om niet alleen maar te doen maar het van te voren ook goed te bedenken. Ik had dan ook echt de hulp van mijn begeleidster en mijn critical friends nodig om hoofdstuk 2, het theoretische gedeelte, goed aan te pakken. 'Leren leren' is niet echt een term die

veel gebruikt wordt in de literatuur, dus heb ik lang gezocht naar de juiste boeken, hoofdstukken, artikelen enz. Al snel kwam ik erachter dat er ook andere termen zoals studievaardigheden, leervaardigheden en metacognitieve vaardigheden onderdelen zijn van leren leren. Hierover was zeker informatie te vinden. Als ik terugkijk op mijn hoofdstuk 2 zie ik toch wel in dat ik wel relevante literatuur heb gebruikt, maar dat het lang niet alle informatie geeft die er over leren leren te vinden is. Hiermee wil ik zeggen dat naarmate mijn onderzoek vorderde, ik nog veel meer literatuur heb gevonden die ik ook zeker kon gebruiken voor mijn theoretische onderzoeksvragen. Ik heb ervoor gekozen, toen ik verderop in mijn onderzoek meer relevante literatuur had gevonden, dit niet meer te verwerken in hoofdstuk 2. Dit heb ik gedaan omdat ik vond dat dit een duidelijk leerpunt voor mij was op het gebied van onderzoeken. Door steeds meer met het onderwerp bezig te zijn, kreeg ik vanzelf meer kennis over leren leren en wordt het gemakkelijker om de juiste literatuur te vinden. Wanneer ik mijn onderzoek opnieuw zou doen, zal het theoretisch hoofdstuk er dan ook heel anders uit zien.

Na het theoretische gedeelte kwam de opzet van mijn praktijkonderzoek en het onderzoek zelf. Hier kon ik me veel meer in vinden. Laat mij maar lekker aan de gang gaan met de interventies. Omdat leren leren uit verschillende onderdelen bestaat, heb ik me beperkt tot het maken van samenvattingen en mindmaps en het gebruik ervan tijdens het leren. Dit schrappen is voor mij echt een leerpunt geweest. Ik ben een doener en wil graag zoveel mogelijk in één keer te weten komen.

Ik wist al snel dat ik de kinderen in mijn plusklas wilde betrekken bij mijn onderzoek. De interactie met de kinderen tijdens de verschillende lessen die ik heb gegeven over leren leren waren zeer waardevol. De kinderen waren erg enthousiast en ze hebben meteen ervaren wat het effect was om de onderdelen van leren leren toe te passen tijdens het leren. Door de kinderen te betrekken bij de voor- en nameting die ik heb gedaan, raakten de kinderen meer gemotiveerd om te gaan leren. Door dit laatste alleen al, kan ik vaststellen dat mijn onderzoek deuren heeft geopend op het gebied van leren leren.

Ik heb me erg vergist in het maken en afnemen van vragenlijsten bij verschillende doelgroepen. Ik dacht hier veel te gemakkelijk over. Het stellen van de juiste vraag, vraagt best wel enige aandacht. De ondervraagden beginnen in principe blanco aan

het onderwerp. Het onderwerp kan voor mij nog zo duidelijk zijn omdat ik er helemaal in zit met mijn onderzoek, voor de ondervraagden kunnen de vragen wel eens heel onduidelijk zijn. Aan het opstellen van de juiste vragen, heb ik dan ook aardig wat aandacht besteed. Ook hier komt Kolb om de hoek kijken. Ik wilde gewoon 'doen'. Maar om het beste resultaat te krijgen moest ik toch eerst goed nadenken welke vragen geschikt waren.

Naast de vragenlijsten, heeft het interview met de coördinator van het Stedelijk Gymnasium in Breda mij heel veel opgeleverd. Het fijne aan een interview is, dat je meteen kunt reageren op de antwoorden die er worden gegeven. Op deze manier ontvang je veel meer informatie. Dankzij het interview heb ik een duidelijk beeld gekregen over haar mening hoe het leren leren bij hun op school een rol speelt. Het nadeel is wel dat ik alleen haar mening heb gevraagd. Hierbij kom ik bij een volgend leerpunt waarbij ik een volgende keer meerdere mensen, verschillende functies, zal ondervragen.

Als ik kijk naar mijn persoonlijke ontwikkeling heeft leren leren, met behulp van mijn onderzoek, een andere betekenis voor mij gekregen. Maar ook de kinderen in mijn plusklas, denken er nu anders over. Het is ontzettend belangrijk om begaafde leerlingen te laten inzien dat het aanpakken van het leren niet aangeboren is, maar dat er geleerd kan worden hoe je moet leren. Ik geloof ook zeker dat dit niet alleen geldt voor begaafde leerlingen. Hoewel zij er meer problemen mee hebben doordat ze het zichzelf niet hebben aangeleerd, zullen ook niet-begaafde leerlingen baat hebben bij het aandacht geven aan dit onderwerp tijdens de lessen. Zelf zal ik ook in de toekomst naar de leerlingen toe meer gespitst zijn op het leren leren in plaats van de leerstof zelf. Naast dat mijn gedrag naar de kinderen toe op het gebied van leren leren is veranderd, zie ik nu ook in dat mijn visie op lesgeven veranderd is. Het gaat niet om de inhoud zelf maar om de manier waarop je de inhoud tot je neemt en kunt onthouden. Daarnaast hoop ik dat ik ook de leerkrachten aan het denken heb gezet wat betreft dit onderwerp. En misschien met hulp van mij, zij ook kunnen overgaan tot doen; het leren leren een vaste plaats geven binnen het onderwijsprogramma. Het orthodidactische en organisatorische competent zijn twee competenties waarin ik tijdens dit onderzoek sterk ben gegroeid. Ik weet nu wat leren leren inhoudt en op welke manier het kan worden aangeboden tijdens de lessen. Ik heb geleerd welke meerwaarde het heeft om er aandacht aan te besteden. Daarnaast kan ik collega's in

het onderwijs adviseren om ook aan de slag te gaan met dit onderwerp. Ik hoop dan ook dat ik door mijn onderzoek en het advies wat ik mijn collega's kan bieden, erkenning en waardering zal krijgen. Als dit gebeurt, weet ik dat ik een hele stap heb gemaakt in mijn ontwikkeling en heb ik meer zelfvertrouwen om een eventueel vervolgonderzoek op te starten.

Door vragenlijsten af te nemen, is de samenwerking met mijn collega's heel waardevol geweest met betrekking tot hun kijk op leren leren. Niet alleen de collega's binnen mijn stichting maar ook mijn critical friends hebben mij geholpen gedurende dit onderzoek. Het werken met critical friends was iets nieuws voor mij. Toch heb ik geleerd dat het ontzettend belangrijk is om je bevindingen regelmatig door een ander te laten controleren. Zeker iemand die niet met dit onderwerp bekend is. Op deze manier krijg je fantastische feedback. Ik ben dan ook erg blij dat ons groepje het zo ontzettend goed met elkaar kon vinden. Hierdoor wisten we elkaar steeds weer te motiveren en inspireren. Persoonlijk heeft mij dat veel opgeleverd. Onderzoek doen kun je namelijk niet alleen.

Dankzij mijn onderzoek mag ik voor Stichting De Waarden een opzet indienen over hoe ik denk dat het leren leren binnen De Stichting een plaats kan krijgen. Het doel is om de leerlingen beter voorbereid het voortgezet onderwijs in te laten gaan. Daarnaast mag ik op het Stedelijk Gymnasium in Breda een presentatie houden voor de mentoren van klas 1 en 2 over hoe het leren leren binnen hun school een plaats kan krijgen. Tevens mag ik een workshop over mindmapping geven zodat ook dit kan worden toegepast tijdens de lessen.

Hoewel dit maar een klein onderzoek was, ben ik erg blij met mijn conclusies. Daarnaast zou ik zelf graag aan de slag gaan met de vervolgonderzoeken die ik heb beschreven in hoofdstuk 5. Ik wil me 100% inzetten voor het leren leren voor alle kinderen en in het bijzonder de begaafde kinderen want waarom zouden we niet het beste uit onze leerlingen halen? LEREN KUN JE LEREN!

Literatuurlijst:

De Jong, F. P. (1992). *Zelfstandig leren: Regulatie van het leerproces en het leren reguleren. Een procesbenadering*. Tilburg: Academisch proefschrift.

Gerven, V. (2009). *Handboek Hoogbegaafdheid*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.

Harinck, F. (2010). *basisprincipes praktijkonderzoek*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.

Maaré, J. d. (2010). Als leren als vanzelf gaat... *Talent* , 17-19.

Mameren-Schoehuizen, I., Groensmit, M., & Jansen, I. (2010). *Zie je me wel?* Leuven: Acco.

Mönks, F., & Ypenburg, I. (2011). Het meerfactorenmodel. In F. Mönks, & I. Ypenburg, *Hoogbegaafdheid bij kinderen* (pp. 17-22). Amsterdam: Uitgeverij Boom.

Mönks, F., & Ypenburg, I. (2011). Hoezo hoogbegaafd? In F. Mönks, & I. Ypenburg, *hoogbegaafdheid bij kinderen* (pp. 11-16). Amsterdam: Uitgeverij Boom.

Schraw, G., & Graham, T. (1997). *Helping gifted students develop metacognitive awareness*. University of Nebraska-Lincoln: Department of Educational Psychology.

Van den Brandhof, J.-W. (2009). *Leer als een speer*. Den Haag: Academic service Sdu uitgevers.